

5.

J. HARVÁNEK

PRINCIPY SVOBODY
V SOCIALISTICKÉ DEMOKRACII

1. Rozvoj socialistické demokracie patří k nejdůležitějším úkolům současnosti. Demokratické prostředí je nezbytným předpokladem zvyšování angažovaných postojů všech členů společnosti, jejich svobodného a úplného rozvoje.

Jde o dotváření nové kvality socialistického způsobu života, k čemuž přispívá i nastolování axiologických otázek. V tomto příspěvku nám půjde o vymezení vlivu role a významu svobody při vytváření optimálního sociálního klimatu ve společnosti.

Spojení práva a svobody se v právnické literatuře objevuje zpravidla ve dvou souvislostech. Jde jednak o charakteristiku práv a svobod občanů, zakotvených v ústavě a zákonodárství, nebo spojení svobody a práva jako dvou sociálních fenomenů. Z hlediska významu a funkce svobody nás zajímá zvláště druhý aspekt a z něj plynoucí otázky významu svobody pro právní regulování, poznání objektivní nutnosti jako základu kategorie, spojení svobody se zákonností a některé další, které mají fundamentální charakter.

Problematika svobody patřila a patří k velmi aktuálním, protože spolupůsobí při formování práva, jeho rozvoji a fungování, včetně zvyšování jeho hodnoty a právní kultury. Zabezpečuje rovněž spojení práv s povinnostmi a právní odpovědností.

2. PRINCIPY SVOBODY

Jde o oblast, která nepatří v naší literatuře k příliš diskutovaným. Někteří autoři tvrdí, že vzhledem k tomu, že svoboda je společenským institutem, nemá smysl zkoumat její principy, neboť nemohou být ničím jiným než principy, na nichž je založeno socialistické společenské zřízení. Je samozřejmě pravda, že právní principy, včetně svobody, jsou

teoretickým reflexem socialistické společnosti, současně je však nutno poznamenat, že jednak tvoří určitou hierarchickou strukturu, jednak samy mají své základy — principy nižšího řádu, jež tvoří jejich osu. Charakteristika svobody by nebyla úplná bez vymezení principů, představujících jejich těžiště.¹⁾

V současných podmínkách jsou principy svobody určeny sociálními potřebami společnosti, v nichž se zrcadlí jak její zájmy, tak zájmy státu a jednotlivce. Jsou bezprostředně závislé zejména na dosaženém stupni rozvoje společnosti, přitom zpětně ovlivňují její další rozvoj. Jestliže se zaměříme na oblast sociálně politické a právní sféry, lze vydělit následující principy, které tvoří objektivní systém:

- rovnost,
- socialistický kolektivismus,
- ovládnutí podmínek odpovídajících potřebám a zájmům společnosti i jednotlivce,
- všestranný a úplný rozvoj osobnosti na základě harmonického rozvoje všech základních sfér společenského života,
- úcta ke svobodě, právům a zákonným zájmům druhých subjektů, jejich nerozlučné spojení s povinnostmi a jejich plněním.

a) Princip rovnosti

Jeho působení není na první pohled příliš patrné. Prostupuje však i hodnotu svobody. Odráží se v něm její určení jako společenského fenoménu a není bez jeho striktního dodržování možné pochopit obsah a funkce svobody ani její další rozvoj. Rovnost předpokládá takový stav společnosti, který umožňuje každému člověku disponovat všemi eventuality všestranného a úplného rozvoje osobnosti. Současně umožňuje všem občanům rovné a široké možnosti účasti na řízení věcí veřejných. V oblastech, které jsou regulovány společenskými normami, včetně právních, je tento princip ztělesňován rovným postavením všech subjektů.

b) Socialistický kolektivismus

Je nezbytnou formou organizace společnosti, v něm se svoboda upevňuje a rozvíjí. Tato otázka úzce souvisí s řešením nutného sladění vztahu zájmů jednotlivce, skupin a společnosti. Socialistická společnost a v ní se rozvíjející společenské vztahy dávají reálný předpoklad pro formování skutečné kolektivnosti, pro niž je charakteristické spojení zájmů všech členů kolektivu. Jde o sladění osobních a společenských zájmů

¹⁾ Sokurenko, V. G.—Savickaja, A. N.: Pravo, svoboda, ravenstvo, Lvov 1981, str. 15 a násl., jejímž pojetí se přibližujeme a literaturu tam k této problematice uvedenu.

v nejvýznamnějších sférách, zejména politické a ekonomické. Dosažení této jednoty je možné sledovat i v jeho právním vyjádření.

Osobnost je svojí podstatou společenská. Člověk nemůže být svobodný vně kolektivu, třídy, společnosti, které představují základ sociální a politické svobody ve smyslu Marxových slov: „Jen v kolektivu dostává jednotlivec prostředky, které mu dávají možnost všestranného rozvinutí jeho vloh.“²⁾

V socialistických podmínkách se kolektivismus stal do značné míry normou vzájemných vztahů lidí, patří k žádoucím principům socialistického způsobu života.

Jeho ztělesněním jsou masové společenské organizace, jejichž činností se vytváří a upevňuje morálně politická jednota společnosti. Nejde o uniformitu, potlačení individuálních vlastností, ale naopak o vytvoření nutných podmínek pro svobodný rozvoj jednotlivce.

Z výše uvedeného je patrné, že pojetí kolektivismu jako principu vyžaduje třídní přístup. V současné etapě vývoje nelze zdaleka hovořit o dosažení ideálního stavu.

c) Sociální aktivita a tvůrčí iniciativa osobnosti

Již v Komunistickém manifestu zformovali klasikové zásadu, podle níž „svobodný rozvoj každého jednotlivce je podmínkou svobodného rozvoje všech“.³⁾

Sociální aktivita osobnosti v současné společnosti vyžaduje uvědomělou cílevědomou činnost, v níž je patrná iniciativa člověka. Jde o altruistickou činnost ve prospěch kolektivu, společnosti či lidstva. Je to činnost společensky hodnotná, zaměřená na dosažení sociálně významného výsledku.

Zvýšení sociální aktivity osobnosti patří k bezprostředním důsledkům socialistické demokracie. Prohloubit tento stav a dosáhnout kvalitativně vyššího stupně je jednou z nejvýznamnějších otázek rozvoje politického systému. Přitom zdaleka nejde „jen“ o dosažení plnokrevného obsahu stávajících institucí, ale i hledání nových cest a metod. Život plně potvrdil, že pro úspěšný rozvoj socialismu již nestačí poctivá práce, ale je nutné její spojení s aktivní účastí všech občanů na řízení společenských záležitostí. V tomto směru budou i v našich podmínkách sehrávat rozhodující roli pracovní kolektivy.

Z hlediska forem lze rozlišovat politickou, pracovní, kulturní, sociální a právní aktivitu osobnosti. Její stimulace je osnovou činnosti socialistického státu, což se pochopitelně projevuje i v právním zakončení, jehož

²⁾ Marx, K.—Engels, B.: Spisy sv. 3, Praha 1956, str. 87—88.

³⁾ Marx, K.—Engels, B.: Spisy sv. 4, Praha 1958, str. 450.

základ představují práva a jim korespondující povinnosti v Československé ústavě.

V současných podmínkách je sociální aktivita základem projevu a formování svobody člověka, jeho sociální podstaty. Dává obrovské možnosti pro utváření společenského vědomí, představ, názorů a sociálních hodnot.⁴⁾

Aktivita jako jeden ze základů svobody identifikuje reálné možnosti rozvoje vlastní osobnosti v souladu se zásadami socialistické společnosti, možnosti k tvůrčímu jednání ve všech sférách společenského života. Neboť „bohatství je absolutní projev tvůrčích vloh člověka“.⁵⁾

Současný vývoj potvrzuje zákonitost zvyšování role subjektivního faktoru v hranicích daných socialistickou zákonností a souladem mezi právním a mravním vědomím.

d) Všestranný a úplný rozvoj osobnosti

Jedná se o princip a cíl svobody, který rozvíjí a završuje osobnost svým jednáním.

K všestrannému rozvoji osobnosti patří především rozvoj všeobecné kulturnosti včetně profesionální a zvyšování morální zralosti. Harmonický rozvoj představuje soulad duchovního a fyzického rozvoje, intelektuálních a volných vlastností člověka, stejně jako jeho názorů, pocitů a projevů.⁶⁾

Praktické řešení těchto otázek je možné toliko v socialistické společnosti na bázi maximálního rozvoje výrobních sil a výrobních vztahů. Vně rozvoje základních oblastí společenského života nelze izolovaně dosáhnout rozvoje osobnosti jako podmínky její svobody. Jedině tato vzájemná jednota umožňuje dosažení konečného cíle, pro nějž je optimální prostředí socialistické demokracie.

e) Ovládnutí podmínek odpovídajících potřebám a zájmům společnosti i jednotlivce

Základní předpoklady této podmínky vytvořila socialistická revoluce ustavením politického panství dělnické třídy, diktatury proletariátu, která je výchozím momentem pro jejich rozšiřování a prohlubování ve prospěch rozvoje jednotlivce a jeho svobody. Tato vláda jako jeden z principů svobody se zdaleka netýká jen přírody a společnosti, ale i vlastních, osobních jednání subjektů, což se odráží v sebekontrolě, vládě nad vlastním já. Základem této sebevlády je potom poznatek o charakteru svobody jako poznané nutnosti. Druhou stránku téže mince představuje působení objektu, nad nímž má být vláda uskutečněna. Tento daný objekt má odpovídat nejen zájmům osobnosti, ale i celku. Přitom je třeba vzít

⁴⁾ Srov. Sokurenko, V. G.—Savickaja, A. N.: c. d., str. 23.

⁵⁾ Marx, K.—Engels, B.: Rukopisy Grundrisse, Praha 1974, str. 100.

⁶⁾ Ličnost, občestvo i gosudarstvo, Moskva 1966, str. 43.

v úvahu rozpor spočívající v tom, že potřeby a zájmy osobnosti se do jisté míry shodují a do jisté míry odlišují od zájmů skupiny, třídy a společnosti.

*f) Úcta k svobodě, právům a zákonným zájmům
druhých subjektů, jejich nerozlučné spojení s povinnostmi
a jejich plnění*

Tento princip odráží nezbytnou potřebu vytyčenou před jednotlivcem v podmínkách rozvinuté socialistické společnosti.

Svoboda má vždy ve svém základu zákonnost, právní řád, či potřebu disciplíny. Proto bez vysoké právní kultury realizovat či rozvíjet svobodu jako společenskou hodnotu není dost dobře možné. Svoboda je výdobytek všech, nikoliv jednotlivce, a proto je nutné její těsné spojení s celým mechanismem právní regulace, pokud ho představujeme jako základní kámen společenského života.

3. Principy svobody představují základní zásady, bez nichž není možné formování, rozvoj a realizace svobody. Jsou bezprostředně a neoddělitelně spojeny objektivními zákony rozvoje společnosti s obecnými principy společenských vztahů v podmínkách demokratického prostředí. Představují v nich odraz vedoucích ideí a základů socialismu, jejichž základy položili klasikové marxismu-leninismu.

K zdokonalení svobody je třeba zvýšení role těchto základních principů, podmíněné dosažením další sociálně politické aktivity všech příslušníků socialistické společnosti.